

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.91

А. Є. Фоменко*orcid.org/0000-0003-3755-4130**кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,**ректор**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

КРИМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК РІЗНОВИД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Всебічність і повнота наукового дослідження будь-якого правового явища вимагає врахування існуючого плюралізму підходів вчених до розуміння сутності предмету пізнання, з'ясування стану розробленості проблематики, що дозволяє визначити малодосліджені або взагалі не досліджені аспекти обраної теми, виокремити доктринальні положення, які складуть основу нової наукової розвідки, а також окреслити стратегію подальших напрямів наукових пошуків у межах визначеного об'єкту та предмету роботи.

Важливим етапом висвітлення особливостей кримінологічної діяльності, зокрема Національної поліції України, є виокремлення та осмислення наукових джерел, в яких вказаний феномен або дотичні до нього явища соціально-правової дійсності були окремим предметом пізнання вчених.

Варто вказати, що теоретичним дослідженням різних аспектів протидії злочинності приділяли увагу у своїх працях вітчизняні вчені А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, А.Б. Блага, В.С. Батиргарєєва, В.М. Бесчастний, Є.М. Блажівський, І.Г. Богатирьов, В.І. Борисов, Р.С. Веприцький, М.Г. Вербеньський, В.В. Голіна, Б.М. Головін, В.К. Гришук, Л.М. Давиденко, Ю.Б. Данильченко, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, В.П. Ємельянов, О.О. Житний, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.С. Іщук, О.Г. Кальман, Т.В. Корнякова, О.Г. Колб, О.М. Костенко, І.М. Копотун, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, О.А. Мартиненко, В.О. Меркулова, В.А. Мисливий, С.А. Мозоль, А.А. Музика, Ю.В. Нікітін, Ю.В. Орлов, Н.А. Орловська, В.М. Попович, В.А. Тимошенко, В.П. Тихий, В.М. Трубников, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, В.Б. Харченко, О.М. Храмцов, П.В. Хряпінський, В.В. Шаблистий, В.І. Шахун, О.С. Шеремет, О.Ю. Шостко, О.О. Юхно, І.С. Яковець, Н.М. Ярмиш та інші.

Кримінологічна діяльність Національної поліції є різновидом поліцейської, тому у цій статті ми досліджували ті наукові праці, в яких висвітлю-

валася юридична природа загаданого різновиду державно-соціальної діяльності.

Комплексному дослідженню питань поліцейської діяльності в Україні присвячено працю О.Ф. Кобзаря. Вчений дослідив основні напрями адміністративно-правового регулювання поліцейської діяльності в Україні, визначив організаційні засади поліцейської діяльності, по новому дав оцінку взаємодії органів публічного адміністрування в сфері забезпечення публічної безпеки. Як зауважує правник, під поліцейською діяльністю слід розуміти особливу форму державно-владної діяльності управлінського характеру, яка здійснюється уповноваженими органами державної влади із застосуванням поліцейських заходів, включаючи примус, з метою здійснення адміністративного нагляду в усіх сферах життєдіяльності суспільства, а також для забезпечення реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина. На думку вченого, ознаки поліцейської діяльності притаманні не лише органам державної влади, які виконують правоохоронну функцію, а й недержавним інституціям та громадянам [1, с. 251–252].

Схожих висновків доходить Я.М. Когут, який стверджує про те, що поліцейська діяльність здійснюється різними суб'єктами: органами поліцейської влади, громадськими організаціями, приватними підприємствами, окремими громадянами. Вони утворюють систему суб'єктів поліцейської діяльності, головне місце в якій займають поліцейські органи як особливі органи виконавчої влади [2, с. 324].

На думку правника, поліцейську діяльність необхідно поділяти на загальну (адміністративну) й спеціальну (оперативно-розшукову та кримінальну процесуальну). Під адміністративною поліцейською діяльністю, наголошує вчений, слід розуміти правоохоронну діяльність уповноважених державою суб'єктів публічної адміністрації, спрямовану на встановлення та

забезпечення правопорядку з можливістю застосування заходів адміністративного примусу у передбачених законом випадках. Під спеціальною поліцейською діяльністю автор пропонує розуміти діяльність уповноважених державою спеціальних суб'єктів поліцейської діяльності щодо здійснення оперативно-розшукової або кримінальної процесуальної діяльності, передбаченої нормами права, які визначають специфічний порядок її здійснення [2, с. 324–325]. Підхід правника щодо класифікації поліцейської діяльності на види загалом не викликає заперечень, проте дискусійною вважаємо позицію вченого про те, що адміністративна поліцейська діяльність за своїм обсягом охоплює правоохоронну.

Підтвердженням цьому слугує і позиція М.В. Лошицького, який доходить висновку, що поняття «правоохоронна діяльність» охоплює і поняття «поліцейська діяльність». Ці поняття досить схожі, але не тотожні. Не всі правоохоронні органи можна назвати поліцейськими. В основі виокремлення поліцейських органів із правоохоронних є дві ознаки, які відрізняють їх від суду, прокуратури, нотаріату. Так, поліцейську діяльність здійснюють органи, які утворюють систему, що складається із трьох підсистем: 1) загальної поліції (органи внутрішніх справ); 2) спеціалізованої поліції (митні органи, виконавча служба, санепідгляд); 3) спеціальних служб (СБУ, зовнішня розвідка).

На думку правника, елементами поліцейської системи держави є лише ті правоохоронні органи країни, які здійснюють свою специфічну діяльність в рамках виконавчої гілки влади, в суворій відповідності до законодавства конкретної держави, де чітко визначено їхні повноваження, завдання та обов'язки [3, с. 30]. Таким чином, вчений не тільки вказує на те, що правоохоронна діяльність є ширшим за обсягом поняттям, аніж поліцейська, але й наголошує на тому, що останню здійснюють лише спеціально уповноважені органи державної виконавчої влади.

Схожих висновків доходить і О. Косиця, яка наголошує на тому, що системне уявлення про поліцейську діяльність дозволяє розглядати її як частину правоохоронної діяльності. На думку вченої, поліцейську діяльність необхідно розглядати як вид державно-управлінської діяльності у правоохоронній сфері, мета якої полягає у служінні суспільству та яка реалізується спеціальними органами, уповноваженими від імені держави здійснювати охорону прав і свобод людини, протидіяти злочинності, підтримувати публічну безпеку і порядок із застосуванням превентивних поліцейських заходів і поліцейських заходів примусу [4, с. 136].

Узагальнюючи різні підходи вчених до визначення категорії «поліцейська діяльність», О.С. Проневич виокремлює такі ознаки поліцейської

діяльності: належність до видів соціальної діяльності; реалізація у вигляді усвідомленого і цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт, не пов'язаний із ним відносинами підпорядкування (субординації); основоположне значення категорії «охорона», яке передбачає захист суспільства від загроз (небезпек); наглядово-примусова спрямованість, яка зумовлює можливість застосування специфічних методів (засобів) адміністративного нагляду та адміністративного примусу; професійна природа і публічний характер; формальна визначеність і неприпустимість порушення законних процедур. Учений доходить висновку про те, що поліцейська діяльність – це один із видів державно-управлінської (адміністративної) діяльності, який реалізується наділеними спеціальною компетенцією застосування державного примусу озброєними органами державної виконавчої влади (формаціями), уповноваженими здійснювати охорону правопорядку, забезпечувати внутрішню безпеку, особисті та майнові права громадян [5, с. 14].

Модерним видається підхід тих вчених, які визначення поліцейської діяльності здійснюють крізь призму сукупності нормативно визначених поліцейських послуг, що відповідає положенням Закону «Про Національну поліцію» в аспекті покладених на поліцію завдань.

Як наголошує Д.М. Ластович, створення поліції саме як сервісної служби відображає прагнення влади змусити правоохоронну систему служити інтересам окремих громадян і суспільства загалом, захищати та сприяти їх нормальній реалізації. Сутність поліцейських послуг, на думку правника, значною мірою виражається й у змісті функцій, покладених на Національну поліцію України.

Вчений пропонує виділяти такі функції поліцейських послуг: адміністративну, комунікативну, оперативно-розшукову, виховну, кримінально-процесуальну, профілактичну, соціально-сервісну та охоронну. Однією з ключових функцій поліцейських послуг, зауважує автор, є адміністративна, в межах якої реалізується основний обсяг роботи Національної поліції із забезпечення публічного порядку та публічної безпеки, а також найбільш яскраво виявляється виконавчо-розпорядчий аспект їхньої діяльності як ланки виконавчої гілки влади. Охоронна функція, на думку вченого, передбачає реалізацію національною поліцією комплексу заходів, спрямованих на забезпечення особистої безпеки людини та захищеності від протиправних посягань належних як індивідуальним, так і колективним суб'єктам цінностей [6, с. 142–143].

Під категорією «поліцейська послуга», на думку О.Г. Циганова, І.С. Бабица, І.В. Бойка, А.В. Бурбій необхідно розуміти передбачену законом публічно-владну діяльність органу або підрозділу поліції, що ґрунтується й впливає

із виконуваних цим органом (підрозділом) поліцейських функцій, безпосередньо пов'язаних із забезпеченням прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидією злочинності, підтриманням публічної безпеки і порядку та виражається в здійсненні дій чи прийнятті рішень, які відбуваються в контакт з конкретною фізичною чи юридичною особою, яка здебільшого самостійно звертається до відповідного органу (підрозділу) поліції, його посадової особи для реалізації своїх суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів або виконання покладених на неї нормативними правовими актами обов'язків у правоохоронній сфері [7, с. 103]. Як впливає із зазначеного, поліцейська послуга ототожнюється із публічно-владною діяльністю органів поліції.

У науковій літературі можна споглядати і підхід щодо трактування поліцейських послуг як одного з напрямів поліцейської діяльності. Так, на думку В. Вдовічен, надання поліцейських послуг у сфері охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави є об'єктивно необхідним і дуже важливим напрямом діяльності Національної поліції. Значення цих послуг полягає у тому, що вони дозволяють індивідуальним і колективним суб'єктам, у тому числі державі і суспільству загалом, в разі виникнення у них потреби посилити рівень безпеки певних своїх прав, свобод та законних інтересів, уклавши угоду про надання відповідних охоронних послуг з поліцією охорони [8, с. 155].

Отже, можна сформулювати такі власні судження:

1) поліцейська діяльність як явище соціально-правової дійсності постійно перебуває в полі зору науковців, підтвердженням чому слугує значна кількість підготовлених праць, в тому числі комплексних, присвячених її дослідженню;

2) з'ясування сутності поняття «поліцейська діяльність» здійснюється у нерозривній єдності з категорією «правоохоронна діяльність», що призводить до формування двох основних підходів до її розуміння: широкого та вузького;

3) з огляду на дослідження поліцейської діяльності переважно представниками адміністративно-правової науки її зміст частозводиться до державно-управлінської або адміністративної діяльності, що, на наше переконання, є доволі звуженим та потребує всебічного подальшого осмислення;

4) нагляд і примус, на думку більшості дослідників, є основними методами поліцейської діяльності, що, на наш погляд, не узгоджується з новою концепцією організації та функціонування Національної поліції України, за якої остання має стати сервісним правоохоронним органом, діяльність якого має здійснюватися на принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з населенням на засадах партнерства.

Література

1. Кобзар О.Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект : монографія. Харків; Дніпропетровськ : Панов, 2015. 316 с.
2. Когут Я.М. Щодо поняття адміністративно-поліцейської діяльності. *Митна справа*. 2013. № 5(2.2). С. 321–326.
3. Лошицький М.В. Теоретико-правові засади адміністративно-поліцейської діяльності держави : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 36 с.
4. Косиця О. Поліцейська діяльність як наукова категорія. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 133–137.
5. Проневич О.С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2011. 36 с.
6. Ластович Д.М. Місце та значення поліцейських послуг у діяльності Національної поліції. *Форум права*. 2016. № 1. С. 141–146.
7. Циганов О.Г., Бабич І.С., Бойко І.В., Бурбій А.В. Поліцейська діяльність і поліцейські послуги в Україні: організаційно-правові аспекти : монографія. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. 196 с.
8. Вдовічен В. Субстанціональні якості правової категорії «поліцейські послуги». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 152–156.
9. Shablysty V., Prymachenko V. Results of Sociological Study of Economic Factors of Effectiveness of Viticomological Prophylaxis of the Security of Housing Environment in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol 5. № 5(2019). P. 204–212.

Анотація

Фоменко А. Є. Кримінологічна діяльність Національної поліції як різновид поліцейської діяльності. – Стаття.

У статті констатується, що: 1) поліцейська діяльність як явище соціально-правової дійсності постійно перебуває в полі зору науковців, підтвердженням чому слугує значна кількість підготовлених праць, в тому числі комплексних, присвячених її дослідженню; 2) з'ясування сутності поняття «поліцейська діяльність» здійснюється у нерозривній єдності з категорією «правоохоронна діяльність», що призводить до формування двох основних підходів до її розуміння: широкого та вузького; 3) з огляду на дослідження поліцейської діяльності здебільшого представниками адміністративно-правової науки, її зміст часто зводиться до державно-управлінської або адміністративної діяльності, що, на наше переконання, є досить звуженим і потребує всебічного подальшого осмислення; 4) нагляд і примус, на думку більшості дослідників, є основними методами поліцейської діяльності, що, на наш погляд, не узгоджується з новою концепцією організації та функціонування Національної поліції України, за якої остання має стати сервісним правоохоронним органом, діяльність якого має здійснюватися на принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з населенням на засадах партнерства.

Визначено поняття кримінологічної діяльності Національної поліції як різновиду поліцейської діяльності, що є сукупністю правомірних дій поліцейських, які мають знання і навички їх застосування в галузі права загалом і кримінології зокрема, що здійснюються правовими засобами і методами з використанням актуальних кримінологічних технологій в освітній, науковій і практичних формах з метою протидії кри-

мінальним правопорушенням, а також пов'язаних із ними негативними для суспільства явищами, усунення детермінантів вчинення кримінальних правопорушень, з'ясування особи, винної у здійсненні кримінального проступку та злочину, жертви кримінального правопорушення, визначення осіб, які потребують особливого захисту з боку держави та/або реабілітації.

Ключові слова: кримінологія, поліція, юридична діяльність, поліцейська діяльність, кримінологічна діяльність, запобігання кримінальним правопорушенням.

Summary

Fomenko A. E. Criminological activity of the National Police as a variety of police activity. – Article.

The article states that: 1) policing as a phenomenon of socio-legal reality is constantly in the field of view of scientists, as evidenced by the large number of prepared works, including complex, devoted to its study; 2) clarification of the essence of the concept of “policing” is carried out in inseparable unity with the category of “law enforcement”, which ultimately leads to the formation of two main approaches to its understanding – broad and narrow; 3) taking into account the study of policing mainly by representatives of administrative law, its content

is often reduced to public administration or administrative activity, which in our opinion, is quite narrow and requires comprehensive further consideration; 4) supervision and coercion, from the point of view of the vast majority of researchers, are the main methods of policing, which in our opinion, is not consistent with the new concept of organization and functioning of the National Police of Ukraine principles of the rule of law, respect for human rights and freedoms, interaction with the population on a partnership basis.

Defines the concept of criminological activity of the National Police as a type of policing, which is a set of lawful actions of police officers who have knowledge and skills of their application in law in general and criminology in particular, carried out by legal means and methods using current criminological technologies in education, scientific and practical forms in order to combat criminal offenses, as well as related negative phenomena for society, elimination of determinants of criminal offenses, identification of criminal offenses and crimes, victims of criminal offenses, identification of persons in need of special protection by the state and/or rehabilitation.

Key words: criminology, police, legal activity, police activity, criminological activity, prevention of criminal offenses.